

ZUZANNA GĄDZIK

 <https://orcid.org/0000-0002-9121-4658>

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Katedra Prawa Karnego

Ochrona bezkręgowców w prawie karnym

Уголовно-правовая защита
беспозвоночных

Абстракт

В статье рассматриваются уголовно-правовые нормы, касающиеся защиты беспозвоночных животных. Обсуждаются преступления против гуманной защиты и видовой охраны животных. Особое внимание уделяется положениям закона от 15 января 2015 года о защите животных, используемых в научных или образовательных целях, в рамках которого под защиту взята отдельная категория беспозвоночных, то есть живые головоногие. Также указывается на правовые пробелы, существующие в этой области, и связанную с ними непоследовательность законодателя. Отдельно анализируются признаки преступлений и правонарушений, направленных против защиты животных (в том числе беспозвоночных), находящихся под строгой или частичной видовой охраной (среди прочего, незаконное умерщвление, отлов, приобретение, контрабанда и т. д.).

Ключевые слова: гуманная защита животных, видовая охрана животных, беспозвоночные, экспериментальные процедуры, уголовная ответственность

Protection of Invertebrates
in Criminal Law

Abstract

The article examines criminal law regulations related to the protection of invertebrate animals. It explores criminal offenses concerning both the humanitarian and species protection of animals. Particular emphasis is placed on the provisions of the Act of January 15, 2015, on the Protection of Animals Used for Scientific or Educational Purposes, which specifically safeguards a distinct category of invertebrates – living cephalopods. The article also identifies legal gaps and inconsistencies within current legislation. Furthermore, it analyzes the nature of crimes and offenses against animal protection, including those involving invertebrates under strict or partial protection, such as unlawful killing, capture, purchase, and smuggling.

Keywords: humanitarian protection of animals, species protection of animals, invertebrates, experimental procedures, criminal liability

1. Prawna ochrona zwierząt

Prawna ochrona zwierząt w Polsce jest wielowymiarowa. W zależności od dóbr, które ustawodawca postanowił chronić, może ona przybrać różne formy. Zasadniczo przyjmuje się podział prawnej ochrony zwierząt na cztery grupy: ochronę humanitarną (odnoszącą się do ochrony zwierząt przed zadawaniem im bólu lub cierpienia), ochronę gatunkową (mającą na celu zachowanie poszczególnych gatunków zwierząt, przy jednoczesnym zapewnieniu równowagi w przyrodzie), ochronę użytkową (nakierowaną na właściwe gospodarowanie zasobami zwierzęcymi – dla zachowania odpowiedniej liczby zwierząt oraz pozyskania ich na różne potrzeby człowieka) i ochronę weterynaryjną (związaną między innymi z ochroną zdrowia zwierząt oraz ze zwalczaniem ich chorób zakaźnych)¹. Z punktu widzenia ochrony zwierząt bezkręgowych istotne znaczenie będą miały dwie pierwsze kategorie.

Ochrona humanitarna ma charakter dwutorowy. Głównym aktem prawnym, w którym ustawodawca odniósł się do regulacji mających chronić zwierzęta przed zadawaniem im zbędnego bólu lub cierpienia, jest ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 roku o ochronie zwierząt². Akt ten odnosi się (przynajmniej pozornie) do wszystkich gatunków zwierząt, niezależnie od ich roli i sposobów wykorzystania przez człowieka. Ochronę, która została przewidziana na gruncie tego aktu prawnego, uznać należy zatem za główną (generalną). Niezależnie od tego, ustawodawca przewidział także szczególne (specjalistyczne) formy ochrony niektórych zwierząt, uwzględniając specyficzne cechy wybranych gatunków, jak również obszary, w których są one wykorzystywane. Do grupy tej zalicza się zatem: zwierzęta łowne³, zwierzęta wykorzystywane w procedurach doświadczalnych⁴ oraz ryby⁵. Należy zwrócić bowiem uwagę, że te grupy zwierząt mogą być celowo narażane na ból, cierpienie lub nawet pozbawienie ich życia. Rolą ustawodawcy pozostaje jednak takie wyznaczenie pewnych granic, aby nie dopuścić do sytuacji, w której zachowania takie byłyby niekontrolowane, nadmierne lub zbyteczne. Przepisy odnoszące się do wymienionych kategorii zwierząt, jako *lex specialis*, znajdują pierwszeństwo przed przepisami o charakterze ogólnym.

¹ Na temat podziału poszczególnych form ochrony prawnej zwierząt zob. Łukasz Smaga, *Ochrona humanitarna zwierząt* (Białystok: Agencja Wydawniczo-Edytorska EkoPress, 2010), 97–102.

² Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 roku o ochronie zwierząt, t.j. *Dziennik Ustaw* (2023), poz. 1580 (dalej: u.o.z.).

³ Ustawa z dnia 13 października 1995 roku – Prawo łowieckie, t.j. *Dziennik Ustaw* (2025), poz. 539.

⁴ Ustawa z dnia 15 stycznia 2015 roku o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych, t.j. *Dziennik Ustaw* (2023), poz. 465 (dalej: u.z.n.).

⁵ Ustawa z dnia 18 kwietnia 1985 roku o rybactwie śródlądowym, t.j. *Dziennik Ustaw* (2022), poz. 883.

2. Ochrona humanitarna zwierząt bezkręgowych

W kontekście ochrony humanitarnej zwierząt o charakterze generalnym na wstępie warto zaznaczyć, że odnośnie do zwierząt bezkręgowych ustawodawca wykazał się pewną niekonsekwencją. Zgodnie z art. 5 u.o.z. każde zwierzę wymaga humanitarnego traktowania. Oznaczałoby to, że niezależnie od systematyki biologicznej każdemu zwierzęciu przysługuje ochrona między innymi przed znęcaniem się czy pozbawieniem życia. Tymczasem w art. 2 ust. 1 u.o.z. doprecyzowano, że ustawa reguluje postępowanie wyłącznie ze zwierzętami kręgowymi, w tym zwierzętami kręgowymi wykorzystywanymi w celach naukowych lub edukacyjnych w zakresie nieuregulowanym w ustawie z dnia 15 stycznia 2015 roku o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych. Przyjmuje się bowiem, że ze względu na budowę ich systemu nerwowego, mniej złożoną niż w przypadku zwierząt kręgowych, bezkręgowce nie posiadają zdolności odczuwania bólu i cierpienia⁶. Tym sposobem ustawodawca gwarantuje humanitarne traktowanie, którego naruszenie jest obwarowane stosownymi sankcjami karnymi, wyłącznie zwierzętom kręgowym⁷. Bezkręgowce pozostają w tym zakresie wyjęte spod ochrony i nawet najbardziej niehumanitarne formy traktowania oraz pozbawiania ich życia nie mogą prowadzić do odpowiedzialności karnej na gruncie przepisów ustawy o ochronie zwierząt. Z punktu widzenia ochrony humanitarnej zwierząt nie będzie zatem stanowiło zachowania bezprawnego pozbawianie życia, na przykład zwalczanie ślimaków niszczących uprawy, eliminowanie gniazd os lub szerszeni, stosowanie środków eksterminujących muchy lub mole spożywcze, czy też gotowanie żywych homarów *etc.* Znamion wspomnianych przestępstw nie będą wypełniały również popularne niegdyś formy kolekcjonerstwa polegające na nabijaniu na szpilkę motyli.

⁶ Zob. na przykład: Tomasz Pietrzykowski, *Prawo ochrony zwierząt. Pojęcia, zasady, dylematy* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2022), 116; Wojciech Radecki, *Ustawy o ochronie zwierząt. Komentarz* (Warszawa: Difin, 2015), 46. Zwraca się jednak uwagę na nieprawidłowość tej tezy, gdyż w przypadku niektórych gatunków bezkręgowców zdolność ta istnieje. Zob. na przykład: Karolina Kuszlewicz, *Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2021), 84–85; Paweł Koperski, „Asymetria powinności etycznych, czyli o nierównym traktowaniu różnych grup zwierząt w badaniach naukowych”, *Zoophilologica. Polish Journal of Animal Studies*, nr 2 (12) (2023): 1–24, <https://doi.org/10.31261/ZOOPHILOLOGICA.2023.12.01>. Na marginesie należy również dodać, że w niektórych systemach prawnych (na przykład brytyjskim) prawodawca zdecydował się z tego względu na rozszerzenie ochrony humanitarnej zwierząt na niektóre bezkręgowce (między innymi głowonogi, kraby, homary). Zob. <https://www.gov.uk/government/news/lobsters-octopus-and-crabs-recognised-as-sentient-beings> (dostęp: 15.07.2024).

⁷ Dotyczy to bezprawnego pozbawienia zwierząt życia (art. 35 ust. 1 u.o.z.), znęcania się nad zwierzętami (art. 35 ust. 1a u.o.z.) oraz pozbawiania zwierząt życia lub znęcania się nad nimi – w przypadku, gdy sprawca działał ze szczególnym okrucieństwem (art. 35 ust. 2 u.o.z.). Zob. także: Emil Kruk, w *Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz*, red. Emil Kruk (Warszawa: Wolters Kluwer, 2024), 59–60.

Warto także zaznaczyć, że na dopuszczalność pozbawiania życia wybranych bezkręgowców (na przykład karaluchów) powołują się niektórzy przedstawiciele doktryny w zakresie tak zwanej przesłanki sanitarnej. Zgodnie z art. 6 ust. 1 pkt 4 u.o.z. zabrania się zabijania zwierząt – z wyjątkiem działań niezbędnych do usunięcia poważnego zagrożenia sanitarnego ludzi lub zwierząt. Biorąc pod uwagę, że wskazany akt prawny odnosi się wyłącznie do zwierząt kręgowych, założenia takie należy uznać jednak za zbędne.

Na marginesie trzeba natomiast dodać, że nie każde pozbawianie bezkręgowców życia lub spowodowanie u nich rozstroju zdrowia bądź uszczerbku na zdrowiu będzie zachowaniem legalnym. Chociaż sprawca zasadniczo nie może odpowiedzialność za przestępstwa wymierzone w ich ochronę humanitarną, nie oznacza to, że określone zachowania nie będą wypełniały znamion innych przestępstw. Zgodnie z art. 1 ust. 2 u.o.z. w sprawach nieuregulowanych w ustawie do zwierząt stosuje się bowiem odpowiednio przepisy dotyczące rzeczy. Pomimo obecnego od lat trendu związanego z dereifikacją zwierząt – polegającego na przyznaniu im cech istot żywych, odczuwających ból i cierpienie – tylko dzięki takiej regulacji zwierzęta (w tym bezkręgowce) mogły zostać objęte minimalnym zakresem ochrony, który przysługuje im, biorąc pod uwagę kwestie własności i posiadania rzeczy. Tym sposobem, nawet w przypadku, gdy sprawca nie może zostać pociągnięty do odpowiedzialności na gruncie art. 35 ust. 1–2 u.o.z., można przypisać mu odpowiedzialność na gruncie przepisów ustawy z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks karny⁸ (prze- de wszystkim art. 288 § 1–2 k.k.) lub art. 124 ustawy z dnia 20 maja 1971 roku – Kodeks wykroczeń⁹. Zgodnie z pierwszym z nich, kto cudzą rzecz niszczy, uszkadza lub czyni niezdolną do użytku, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5 (§ 1). W przypadku mniejszej wagi sprawca podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku (§ 2). Może ponieść natomiast odpowiedzialność wykroczeniową, jeżeli wartość zniszczonego mienia (w tym przypadku zwierząt bezkręgowych) nie przekroczy 800 zł (art. 124 § 1 k.w.). Jako przykład zachowania polegającego na bezprawnym pozbawieniu życia zwierząt bezkręgowych, w przypadku którego sprawca zostanie pociągnięty do odpowiedzialności za zniszczenie cudzego mienia, podaje się zabicie roju pszczoł¹⁰. Należy jednocześnie zaznaczyć, że w przypadku tym ochroną objęte będą wyłącznie zwierzęta będące cudzą własnością – czyn ten nie stanowi natomiast przestępstwa/

⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks karny, t.j. *Dziennik Ustaw* (2025), poz. 383 (dalej: k.k.).

⁹ Ustawa z dnia 20 maja 1971 roku – Kodeks wykroczeń, t.j. *Dziennik Ustaw* (2023), poz. 2119 (dalej: k.w.).

¹⁰ Por. Marek Mozgawa et al., „Prawnokarna ochrona zwierząt – analiza dogmatyczna i praktyka ścigania przestępstw z art. 35 ustawy z 21.08.1997 r. o ochronie zwierząt”, *Prawo w Działaniu. Sprawy karne*, nr 9 (2011): 41–99.

wykroczenia, gdy odnosi się do zwierząt, które nie mają właściciela bądź nie znajdują się w cudzym posiadaniu. Co więcej, dla pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności za wskazane czyny konieczne jest złożenie przez pokrzywdzonego stosownego wniosku o ściganie (art. 288 § 3 k.k. oraz art. 124 § 3 k.w.).

3. Ochrona humanitarna żywych głowonogów wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych

Pozostając w tematyce ochrony humanitarnej zwierząt, konieczne jest wspomnienie o jednym wyjątku, kiedy zwierzęta bezkręgowce podlegają ochronie przed zadawaniem im zbędnego bólu lub cierpienia, mogących doprowadzić także do ich śmierci. W ustawie z dnia 15 stycznia 2015 roku o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych ustawodawca, formułując definicję legalną zwierząt, które mogą być wykorzystywane w procedurach doświadczalnych, wskazał, że są nimi żywe zwierzęta kręgowce, w tym formy larwalne zdolne do samodzielnego odżywiania i formy embrionalne ssaków w ostatniej jednej trzeciej życia płodowego albo znajdujące się we wcześniejszym stadium rozwoju, gdy w wyniku wykonanych procedur, po osiągnięciu ostatniej jednej trzeciej życia płodowego, mogą one odczuwać ból, cierpienie, dystres lub wystąpi u nich trwałe uszkodzenie organizmu, oraz żywe głowonogi (art. 2 ust. 1 pkt 1 u.z.n.). Żywymi głowonogami są na przykład ośmiornice, kalmary, mątwy, łodziki. Ich umieszczenie w katalogu zwierząt, które mogą być wykorzystane w procedurze doświadczalnej, wynika z odpowiedniego ukształtowania ich systemu nerwowego (między innymi wysoko rozwiniętego mózgu), który umożliwia im odbieranie bodźców bólowych. Pozwala to na ich wykorzystywanie jako zwierząt modelowych w badaniach fizjologicznych o ogólnym znaczeniu dla nauk biologicznych¹¹.

Jednocześnie, trzeba podkreślić pewną niekonsekwencję ze strony ustawodawcy w zakresie regulacji związanych z wykorzystaniem żywych głowonogów w procedurach doświadczalnych. Poza wskazaniem, że istnieje taka możliwość i tym sposobem zwierzęta te są objęte ochroną przed zadawaniem im zbędnego bólu lub cierpienia, w ustawie z dnia 15 stycznia 2015 roku nie zawarto żadnych regulacji związanych z ich udziałem w doświadczeniach i procedurach doświadczalnych. Co więcej, przyjmuje się, że standardem w przeprowadzaniu procedur doświadczalnych

¹¹ Por. Marek Lipiński, „Gromada: głowonogi – Cephalopoda”, w *Zoologia. Bezkręgowce*, red. Czesław Błaszak (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009), 556 i nast.; Wiesław Seidler, Józef Domagała, *Głowonogi. Łodziki, ośmiornice, mątwy i kalmary* (Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2003), 8 i nast.

jest wykorzystanie zwierząt laboratoryjnych. Do kategorii tej zalicza się zwierzęta należące do następujących gatunków: mysz domowa, szczur wędrowny, kawia domowa, chomik syryjski, chomik chiński, myszokoczek mongolski, królik europejski, pies domowy, kot domowy, żaba trawna, żaba lamparcia, platana szponiasta, platana tropikalna, danio pręgowany, oraz zwierzęta z rzędu naczelnych stanowiące potomstwo zwierząt z rzędu naczelnych hodowanych w niewoli albo pozyskiwane z kolonii samowystarczalnych – które są hodowane wyłącznie do celów określonych w art. 3 u.z.n. lub których tkanki albo narządy są przeznaczone do wykorzystania w takich celach (art. 2 ust. 1 pkt 2 u.z.n.). W grupie tej nie znalazł się żaden gatunek głowonogów. Oznacza to, że żywe głowonogi mogą być wykorzystane w procedurach doświadczalnych wyłącznie jako zwierzęta dzikie¹², w przypadku których wymagana jest dodatkowa zgoda lokalnej komisji etycznej do spraw doświadczeń na zwierzętach, uwarunkowana brakiem możliwości osiągnięcia wybranych celów z wykorzystaniem zwierząt laboratoryjnych (art. 8 ust. 2 u.z.n.). Zasadą jest bowiem, że nie wykonuje się procedur doświadczalnych z wykorzystaniem zwierząt dzikich (art. 8 ust. 1 pkt 2 u.z.n.). Powyższe prowadzi do konstatacji, że w przypadku przeprowadzenia określonych czynności na głowonogach, które zostały uprzednio wyhodowane na przykład w warunkach laboratoryjnych, nie istnieją regulacje, które odnosiłyby się do ich ochrony w sposób analogiczny do głowonogów żyjących na wolności i schwytanych w celu poddania ich określonym procedurom. Wydaje się jednak, że założenie takie nie odpowiada *ratio legis* ochrony zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych i edukacyjnych. Wskazana luka prawna stanowi w pewnym sensie konsekwencję braku dotychczasowej potrzeby rozwiązania prezentowanego problemu – z praktycznego punktu widzenia¹³.

Należy również zaznaczyć, że choć podejmowanie eksperymentów z udziałem bezkręgowców (zwykle owadów – między innymi pszczoł, karaluchów, osłonic) jest stosunkowo popularne¹⁴, nie zmienia to jednak faktu, że z prawnego punk-

¹² Zgodnie z art. 4 pkt 21 u.o.z. zwierzętami wolno żyjącymi (dzikimi) są zwierzęta nieudomowione, żyjące w warunkach niezależnych od człowieka.

¹³ Z dotychczasowych raportów i statystyk wynika bowiem, że żywe głowonogi nie były dotychczas wykorzystywane w procedurach doświadczalnych przeprowadzanych w Polsce. Zob. „NIK o wykorzystywaniu zwierząt w badaniach naukowych”, Najwyższa Izba Kontroli, 09.05.2017, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-wykorzystywaniu-zwierzat-w-badaniach-naukowych.html> (dostęp: 15.07.2024).

¹⁴ Podkreśla się, że badania te są łatwiej dostępne, modele są łatwiejsze w hodowli oraz tańsze. Co więcej, w wielu przypadkach badania z wykorzystaniem bezkręgowców umożliwiają otrzymanie dokładniejszych wyników niż w wypadku kręgowców. Por. Andrzej Wnuk, „Bezkręgowce jako organizmy modelowe: alternatywa dla kręgowców”, *Prace i Materiały Zootechniczne*, nr 66 (2008): 166 i nast.; Smaga, *Ochrona humanitarna zwierząt*, 159; Piotr Bębas, Joanna Kotwica, „Struktura oscylatora biologicznego owadów”, *Prace i Materiały Zootechniczne*, nr 66 (2008): 170 i nast. oraz wskazana tam literatura.

tu widzenia czynności te nie stanowią procedury doświadczalnej, o której mowa w art. 2 ust. 1 pkt 6 u.z.n. Oznacza to, że osoby podejmujące się takich czynności nie są zobowiązane do spełnienia warunków, które są wymagane w przypadku procedur z udziałem zwierząt kręgowych (oraz żywych głowonogów). Brak objęcia większości zwierząt bezkręgowych ochroną przed zadawaniem im zbędnego bólu lub cierpienia pozwala na stosunkowo dużą swobodę postępowania z nimi – bez ryzyka poniesienia odpowiedzialności karnej w tym zakresie.

Jednocześnie należy podkreślić, że ochrona żywych głowonogów przed zadawaniem im zbędnego bólu lub cierpienia ogranicza się wyłącznie do zachowań mieszczących się w ramach legalnie przeprowadzonej procedury doświadczalnej. Oznacza to, że jeżeli osoba podejmująca się określonych czynności nie spełni formalnych przesłanek, jej zachowanie nie będzie stanowiło zgodnej z prawem procedury doświadczalnej. W takiej sytuacji sprawca powinien odpowiadać na zasadach ogólnych¹⁵, między innymi za znęcanie się nad zwierzętami¹⁶ (art. 35 ust. 1a u.o.z.). Biorąc jednak pod uwagę, że regulacji tych nie stosuje się do zwierząt niebędących kręgowcami, jego zachowanie nie będzie stanowiło przestępstwa¹⁷.

Odnosnie do potencjalnej odpowiedzialności karnej za zachowania wymierzone w humanitarną ochronę zwierząt (w tym żywych głowonogów), przewidzianą w przypadku przeprowadzania zgodnych z prawem procedur doświadczalnych, ustawodawca wskazał *de facto* trzy grupy takich zachowań. Dotyczą one sprawców, którzy w związku z prowadzoną działalnością w zakresie wykorzystywania zwierząt do celów naukowych lub edukacyjnych: 1) narażają zwierzęta na niepotrzebny ból, cierpienie, dystres lub trwałe uszkodzenie organizmu; 2) wykorzystują zwierzęta w procedurach objętych doświadczeniem bez uzyskania zgody na ich wykorzystanie; 3) powodują śmierć zwierzęcia w powyżej wskazanych przypadkach (art. 66 ust. 1–2 u.z.n.). Odnosnie do pierwszej grupy czynów należy przyjąć, że zachowanie sprawcy będzie wiązało się z obiektywnym zadawaniem zwierzęciu doświadczalnemu niepotrzebnego bólu lub cierpienia. Biorąc pod uwagę definicję

¹⁵ Zgodnie z dyspozycją art. 4 u.z.n. w zakresie nieuregulowanym ustawą o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych stosuje się ustawę z dnia 21 sierpnia 1997 roku o ochronie zwierząt.

¹⁶ Zgodnie z art. 6 ust. 2 pkt 1 u.o.z. przez znęcanie się nad zwierzętami należy rozumieć zadawanie albo świadome dopuszczanie do zadawania bólu lub cierpienia, a w szczególności: umyślne zranienie lub okaleczenie zwierzęcia, niestanowiące dozwolonego prawem zabiegu lub procedury w rozumieniu art. 2 ust. 1 pkt 6 u.z.n., w tym znakowanie zwierząt stałocieplnych przez wypalanie lub wymrażanie, a także wszelkie zabiegi mające na celu zmianę wyglądu zwierzęcia i wykonywane w celu innym niż ratowanie jego zdrowia lub życia, a w szczególności przycinanie psom uszu i ogonów (kopiowanie).

¹⁷ Por. również: Michał Janowski, „Status prawny zwierząt a ich kategoryzacja biologiczna”, *Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej*, nr 4 (2020): 31–32, <https://doi.org/10.36280/AFPiFS.2020.4.29>.

legalną procedurę¹⁸, należy zaznaczyć, że nie jest czynem zabronionym jakiegokolwiek zadawanie zwierzętom bólu lub cierpienia (w tym również o wysokiej intensywności czy nawet prowadzących finalnie do śmierci zwierzęcia). Zabronione jest jednak takie postępowanie, w przypadku którego zachowań tego typu można by uniknąć lub je ograniczyć, czego sprawca nie robi. Obecne brzmienie przepisów ustawy z dnia 15 stycznia 2015 roku o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych nie zawiera kazuistycznego katalogu zachowań, które można byłoby uznać za przejawy narażenia zwierząt doświadczalnych na niepotrzebny ból, cierpienie, dystres lub trwałe uszkodzenie organizmu. Wobec stosunkowo ogólnie sformułowanych znamion tego czynu zabronionego należy posłużyć się pomocniczo przepisami karnymi, zawartymi w uprzednio obowiązującej ustawie z dnia 21 stycznia 2005 roku o doświadczeniach na zwierzętach¹⁹, oraz aktualnymi normami ogólnymi, regulującymi sposób przeprowadzenia procedury doświadczalnej i postępowania ze zwierzętami doświadczalnymi. Wobec powyższego zachowanie sprawcy może polegać między innymi na: powtarzaniu procedury doświadczalnej, która została już przeprowadzona oraz znane są jej wyniki; przeprowadzeniu procedury doświadczalnej na zbyt wielu osobnikach; wyborze metody narażającej zwierzęta doświadczalne na ból lub cierpienie, podczas gdy następstwa takie mogą być wyeliminowane albo złagodzone w ramach innej metody alternatywnej (na przykład poprzez wykorzystanie symulacji komputerowej); przeprowadzeniu procedury doświadczalnej bez odpowiedniego znieczulenia (jeżeli jest ono możliwe); wielokrotnym wykorzystywaniu tego samego osobnika w procedurach, które narażają go na odczuwanie bólu lub cierpienia; testowaniu na zwierzętach produktów kosmetycznych lub środków higienicznych²⁰.

Czyn polegający na wykorzystaniu zwierząt w procedurze doświadczalnej bez uprzedniego uzyskania zgody wiąże się natomiast z wykorzystaniem przez podmiot przeprowadzający procedurę zwierząt, które nie zostały uwzględnione we

¹⁸ Procedurą jest każda forma wykorzystania zwierząt do celów określonych w art. 3 u.z.n., która może spowodować u zwierzęcia ból, cierpienie, dystres lub trwałe uszkodzenie organizmu, w stopniu równym ukłuciu igłą lub intensywniejszym, a także czynności mające na celu lub mogące spowodować urodzenie się lub wyłęg zwierzęcia albo powstanie i utrzymanie genetycznie zmodyfikowanej linii zwierząt w warunkach bólu, cierpienia, dystresu lub trwałego uszkodzenia organizmu, w stopniu równym ukłuciu igłą lub intensywniejszym; nie jest procedurą uśmiercenie zwierzęcia wyłącznie po to, aby wykorzystać jego narządy lub tkanki do celów określonych w art. 3 u.z.n. (art. 2 ust. 1 pkt 6 u.z.n.).

¹⁹ Ustawa z dnia 21 stycznia 2005 roku o doświadczeniach na zwierzętach, *Dziennik Ustaw* (2005), nr 33, poz. 289 z późn. zm.

²⁰ Por. szerzej: Zuzanna Gądzik, *Prawnokarna ochrona zwierząt wykorzystywanych w procedurach doświadczalnych* (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2018), 164–182; Zuzanna Gądzik, „Prawnokarna ocena testowania produktów kosmetycznych na zwierzętach”, *Roczniki Nauk Prawnych*, t. 31, nr 1 (2021): 45–57, <https://doi.org/10.18290/rnp21311-3>; Marek Mozgawa, w *Pozakodeksowe przestępstwa przeciwko zasobom przyrody i środowisku. Komentarz*, red. Marek Mozgawa (Warszawa: Wolters Kluwer, 2017), 195–201.

wniosku kierowanym do lokalnej komisji etycznej, bądź jest to sprzeczne ze zgodą udzieloną przez tę komisję. Dotyczy to zarówno liczby, jak i rodzajów wykorzystywanych zwierząt²¹.

4. Ochrona gatunkowa zwierząt bezkręgowych

Zdecydowanie szerszą ochronę bezkręgowców – również z punktu widzenia prawa karnego – przewidziano co do ochrony gatunkowej zwierząt. Ta, w odróżnieniu od ochrony humanitarnej, ma charakter powszechny i nie różnicuje swojego zakresu w zależności od tego, czy dany gatunek zalicza się do kręgowców, czy bezkręgowców. Nie oznacza to jednak, że ochrona zwierząt bezkręgowych pozostaje nieograniczona – zasadniczo jest ona ukształtowana przy uwzględnieniu gatunku, do jakiego zalicza się dany bezkręgowiec. Głównym aktem prawnym regulującym ochronę gatunkową zwierząt jest ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody²².

Ustawodawca przewidział szereg przepisów regulujących postępowanie ze zwierzętami objętymi ochroną gatunkową. Ochrona ta może przyjąć formę ochrony ścisłej lub częściowej. Jej celem jest zapewnienie przetrwania danego gatunku, przy jednoczesnym zachowaniu równowagi ekologicznej. Co do zasady w stosunku do gatunków objętych ochroną ścisłą oraz częściową wprowadza się zakazy: umyślnego zabijania; umyślnego okaleczania lub chwytania; umyślnego niszczenia ich jaj lub form rozwojowych; transportu; chowu; zbierania, pozyskiwania, przetrzymywania lub posiadania okazów gatunków; niszczenia siedlisk lub ostoi, będących obszarem rozrodu, wychowu młodych, odpoczynku, migracji lub żerowania; niszczenia, usuwania lub uszkodzenia gniazd, mrowisk, nor, legowisk, żeremi, tam, tarlisk, zimowisk lub innych schronień; umyślnego uniemożliwiania dostępu do schronień; zbywania, oferowania do sprzedaży, wymiany lub darowizny okazów gatunków; wwożenia z zagranicy lub wywożenia poza granicę państwa okazów gatunków; umyślnego przemieszczania z miejsc regularnego przebywania na inne miejsca; umyślnego wprowadzania do środowiska przyrodniczego (art. 52 ust. 1–2 u.o.p.; § 6 ust. 1 rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 16 grudnia 2016 roku w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt²³). Dodatkowo, w stosunku do niektórych gatunków bezkręgowców wprowadza się zakazy ich umyślnego płoszenia lub niepokojenia.

²¹ Gądzik, *Prawnokarna ochrona zwierząt*, 168.

²² Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody, t.j. *Dziennik Ustaw* (2024), poz. 1478 (dalej: u.o.p.).

²³ Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 16 grudnia 2016 roku w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt, t.j. *Dziennik Ustaw* (2022), poz. 2380.

W przypadku bezkręgowców ścisłej ochronie gatunkowej podlega około 90 gatunków zwierząt²⁴, natomiast ochronie częściowej – około 140 gatunków²⁵. Szczegółowa lista została dołączona w postaci załączników do wymienionego rozporządzenia.

Biorąc pod uwagę wspomniane formy ochrony zwierząt (odnoszące się również do gatunków bezkręgowych), ustawodawca przewidział, że czynami zagrożonymi odpowiedzialnością karną będą przede wszystkim:

- **umyślne naruszanie zakazów obowiązujących między innymi w parkach narodowych, rezerwatach przyrody, parkach krajobrazowych etc. (art. 127 u.o.p.)** – w zależności od formy ochrony przyrody przewidziano różne sposoby ochrony żyjących tam zwierząt. Przykładowo, w parkach narodowych oraz rezerwatach przyrody zabrania się między innymi: chwytania lub zabijania dziko występujących zwierząt, zbierania lub niszczenia jaj, postaci młodocianych i form rozwojowych zwierząt, a także niszczenia schronień zwierząt oraz ich miejsc rozrodu (art. 15 ust. 1 pkt 3 u.o.p.). Warto przy tym zauważyć, że ochrona ta nie jest przeznaczona wyłącznie dla gatunków chronionych, ale przede wszystkim dla zwierząt, które bytują na wskazanym terytorium;
- **naruszenie zasad pozyskiwania gatunków objętych ochroną gatunkową (art. 127a u.o.p.)** – dotyczy to zachowań, w których sprawca wchodzi w posiadanie okazów w liczbie większej niż nieznaczną²⁶, w takich warunkach lub w taki sposób, że ma to wpływ na zachowanie właściwego stanu ochrony gatunku. Ustawodawca przewidział również odpowiedzialność za zachowania nieumyślne;
- **naruszenie ograniczeń w przewozie przez granicę gatunków podlegających ograniczeniom na podstawie prawa unijnego (art. 128 u.o.p.)** – może to dotyczyć: przewożenia przez granicę Unii Europejskiej okazu gatunku podlegającego ochronie bez wymaganego dokumentu lub wbrew jego warunkom; nieprzedstawiania zgłoszenia importowego; używania okazów określonych gatunków w innym celu niż wskazany w zezwoleniu importowym; posiadania lub sprowadzania z zagranicy żywych zwierząt gatunków niebezpiecznych dla życia i zdrowia ludzi lub ich sprzedawania, wymieniania, wynajmowania, udzielania z nich darowizny lub użyczania ich podmiotom nieuprawnionym do ich posiadania;

²⁴ Do grupy tej zalicza się między innymi: świrdrzyka śląskiego, ślimaka tatrzańskiego, strojnisia nadobnego, ponurka Schneidera, biegacza Zawadzkiego, czerwonończyka nieparka, modliszkę zwyczajną.

²⁵ Przykładowo: rak rzeczny (szlachetny), biegacz transylwański, trzmiel wielkooki, mrówka północna, modraszek Rebela, paż żeglarz, pijawka lekarska.

²⁶ Odnosnie do ustalenia, jaka liczba okazów danego gatunku powinna zostać uznana za większą niż nieznaczną, wskazuje się, że jest to uzależnione od konkretnego przypadku. Może bowiem dojść do sytuacji, w której jakiś gatunek jest na tyle rzadki, że nawet jeden okaz będzie określany jako liczba większa niż nieznaczną. Zob. Marek Kulik, w: *Pozakodeksowe przestępstwa*, 20–21.

- **naruszenie zakazów w zakresie handlu okazami podlegającymi ochronie (art. 128a u.o.p.)** – podobnie jak w przypadku bezprawnego pozyskiwania takich gatunków, także w przypadku handlu nimi odpowiedzialność kar na odnosi się do liczby większej niż nieznaczna oraz w takich warunkach lub w taki sposób, że ma to wpływ na zachowanie właściwego stanu ochrony gatunku. Kryminalizacji podlega również zachowanie nieumyślne;
- **chwytywanie lub zabijanie dziko występujących zwierząt objętych ochroną ścisłą i częściową przy użyciu urządzeń, sposobów lub metod wskazanych w art. 54 u.o.p. (art. 131 pkt 1a u.o.p.)** – czyn ten stanowi wykroczenie. Dotyczy chwymania lub pozbawiania życia zwierząt przy użyciu między innymi: oślepionych lub okaleczonych zwierząt jako wabików; sztucznych źródeł światła; materiałów wybuchowych; sieci działających niewybiórczo; pułapek działających niewybiórczo; trucizn lub przynęt zatrutych albo zawierających środki usypiające;
- **naruszenie zakazów w stosunku do zwierząt objętych ochroną gatunkową (art. 131 pkt 14 u.o.p.)** – czyn ten również stanowi wykroczenie i wiąże się z postępowaniem bez stosownych zezwoleń lub wbrew ich warunkom – w stosunku do zwierząt objętych określoną formą ochrony.

Pomimo że priorytetem w zakresie ochrony gatunkowej są zwierzęta gatunków objętych ochroną ścisłą lub częściową, nie oznacza to, że ustawodawca zezwolił na dowolność postępowania w przypadku innych gatunków – w tym gatunków bezkręgowców. W przepisie art. 131 pkt 13 u.o.p. przewidziano odpowiedzialność za wykroczenia polegające między innymi na bezprawnym zabijaniu zwierząt nieobjętych formami ochrony przyrody lub niszczeniu ich siedlisk. Zachowania takie są bowiem dopuszczalne jedynie w związku z: realizacją zadań uzasadnionych potrzebami ochrony przyrody; prowadzeniem badań naukowych lub edukacją; racjonalną gospodarką; amatorskim połowem ryb; zbiorom na własne potrzeby; prowadzeniem akcji ratowniczej; bezpieczeństwem powszechnym; bezpieczeństwem sanitarnym i weterynaryjnym; ochroną życia i zdrowia ludzi; zapobieganiem skutkom klęski żywiołowej lub ich usuwaniem (art. 125 u.o.p.).

5. Podsumowanie

Analiza przepisów kształtujących ochronę humanitarną i gatunkową zwierząt prowadzi do wniosku o braku jednolitej i konsekwentnej regulacji odnoszącej się do gatunków zwierząt bezkręgowych. Dotyczy to zwłaszcza norm zawartych w ustawach o ochronie zwierząt i ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych

lub edukacyjnych. Obecny kształt wspomnianych aktów prawnych może budzić poważne wątpliwości interpretacyjne i prowadzić do problemów z legalnym postępowaniem z przedstawicielami tych gatunków. Warto zaznaczyć, że stosowanie zaprezentowanych w tekście przepisów jest obwarowane jedną z elementarnych zasad prawa karnego – tj. zasadą legalizmu. Odznacza się ona między innymi zakazem stosowania analogii i wykładni rozszerzającej na niekorzyść sprawcy. Tym sposobem niedopuszczalne jest stosowanie wobec bezkręgowców norm kримinalizujących niewłaściwe postępowanie ze zwierzętami kręgowymi. Obowiązkiem ustawodawcy kształtującym przepisy karne jest jednak takie ustalenie znamion czynu zabronionego, aby wykluczyć potencjalne wątpliwości co do ich interpretacji. W przypadku ochrony odnoszącej się do bezkręgowców cel ten nie został jednak osiągnięty. Biorąc pod uwagę rozbieżności dotyczące ochrony żywych głowonogów wykorzystywanych w procedurach doświadczalnych, jak również stosunkowo szerokie spektrum ochrony gatunkowej zwierząt bezkręgowych, zasadne wydaje się ponowne zweryfikowanie przez ustawodawcę przepisów kształtujących ochronę humanitarną zwierząt i wprowadzenie konkretnych reguł związanych z postępowaniem ze zwierzętami gatunków innych niż kręgowce. Niezbędne w tym zakresie będzie przy tym uwzględnienie aktualnych badań dotyczących zdolności do odczuwania przez bezkręgowce bólu i cierpienia – a więc okoliczności, które mają priorytetowe znaczenie w kontekście zasadniczego kształtu prawnej ochrony zwierząt.

Bibliografia

- Bębas, Piotr, Joanna Kotwica. „Struktura oscylatora biologicznego owadów”. *Prace i Materiały Zootechniczne*, nr 66 (2008): 170–173.
- Gądzik, Zuzanna. „Prawnokarna ocena testowania produktów kosmetycznych na zwierzętach”. *Roczniki Nauk Prawnych*, t. 31, nr 1 (2021): 43–62. <https://doi.org/10.18290/rnp21311-3>.
- Gądzik, Zuzanna. *Prawnokarna ochrona zwierząt wykorzystywanych w procedurach doświadczalnych*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2018.
- <https://www.gov.uk/government/news/lobsters-octopus-and-crabs-recognised-as-sentient-beings> (dostęp: 15.07.2024).
- Janowski, Michał. „Status prawny zwierząt a ich kategoryzacja biologiczna”. *Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej*, nr 4 (2020): 29–43. <https://doi.org/10.36280/AFPiFS.2020.4.29>.
- Koperski, Paweł. „Asymetria powinności etycznych, czyli o nierównym traktowaniu różnych grup zwierząt w badaniach naukowych”. *Zoophilologica. Polish Journal of Animal Studies*, nr 2 (12) (2023): 1–24. <https://doi.org/10.31261/ZOOPHILOLOGICA.2023.12.01>.

- Kuszelewicz, Karolina. *Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2021.
- Lipiński, Marek. „Gromada: głowonogi – Cephalopoda”. W *Zoologia. Bezkręgowce*, red. Czesław Błaszak, 553–594. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009.
- Mozgawa, Marek, Magdalena Budyn-Kulik, Katarzyna Dudka, Marek Kulik. „Prawno-karna ochrona zwierząt – analiza dogmatyczna i praktyka ścigania przestępstw z art. 35 ustawy z 21.08.1997 r. o ochronie zwierząt”. *Prawo w Działaniu. Sprawy karne*, nr 9 (2011): 41–100.
- „NIK o wykorzystywaniu zwierząt w badaniach naukowych”. Najwyższa Izba Kontroli. 09.05.2017. <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-wykorzystywaniu-zwierzat-w-badaniach-naukowych.html> (dostęp: 15.07.2024).
- Pietrzykowski, Tomasz. *Prawo ochrony zwierząt. Pojęcia, zasady, dylematy*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2022.
- Pozakodeksowe przestępstwa przeciwko zasobom przyrody i środowisku. Komentarz*. Red. Marek Mozgawa. Warszawa: Wolters Kluwer, 2017.
- Radecki, Wojciech. *Ustawy o ochronie zwierząt. Komentarz*. Warszawa: Difin, 2015.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 16 grudnia 2016 roku w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt. T.j. *Dziennik Ustaw* (2022), poz. 2380.
- Seidler, Wiesław, Józef Domała. *Głowonogi. Łodziki, ośmiornice, mątwy i kalmary*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2003.
- Smaga, Łukasz. *Ochrona humanitarna zwierząt*. Białystok: Agencja Wydawniczo-Edytorska EkoPress, 2010.
- Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz*. Red. Emil Kruk. Warszawa: Wolters Kluwer, 2024.
- Ustawa z dnia 20 maja 1971 roku – Kodeks wykroczeń. T.j. *Dziennik Ustaw* (2023), poz. 2119.
- Ustawa z dnia 18 kwietnia 1985 roku o rybactwie śródlądowym. T.j. *Dziennik Ustaw* (2022), poz. 883.
- Ustawa z dnia 13 października 1995 roku – Prawo łowieckie. T.j. *Dziennik Ustaw* (2025), poz. 539.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks karny. T.j. *Dziennik Ustaw* (2025), poz. 383.
- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 roku o ochronie zwierząt. T.j. *Dziennik Ustaw* (2023), poz. 1580.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody. T.j. *Dziennik Ustaw* (2024), poz. 1478.
- Ustawa z dnia 21 stycznia 2005 roku o doświadczeniach na zwierzętach. *Dziennik Ustaw* (2005), nr 33, poz. 289 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 15 stycznia 2015 roku o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych. T.j. *Dziennik Ustaw* (2023), poz. 465.
- Wnuk, Andrzej. „Bezkręgowce jako organizmy modelowe: alternatywa dla kręgowców”. *Prace i Materiały Zootechniczne*, nr 66 (2008): 166–168.

Zuzanna Gądzik – dr nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Prawa Karnego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Specjalizuje się w prawie karnym materialnym. Jest autorką wielu publikacji z zakresu prawnej ochrony zwierząt. E-mail: zuzanna.gadzik@kul.pl.

Zuzanna Gądzik – an assistant professor at the Department of Criminal Law, John Paul II Catholic University of Lublin. She holds a Doctor of Laws degree and specializes in substantive criminal law. Dr. Gądzik has authored numerous publications on the legal protection of animals. E-mail: zuzanna.gadzik@kul.pl.